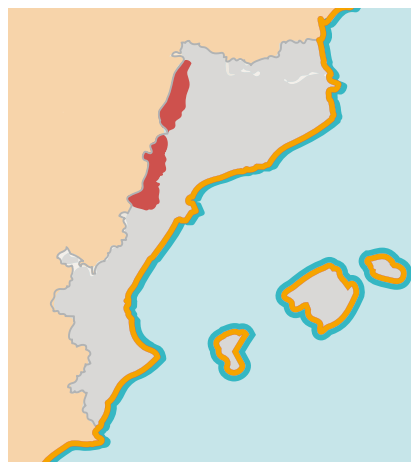




## UN PROCÉS DE SUBSTITUCIÓ LINGÜÍSTICA A LA FRANJA?\*

NATXO SOROLLA<sup>1</sup>

### El català a la Franja entre els preadolescents

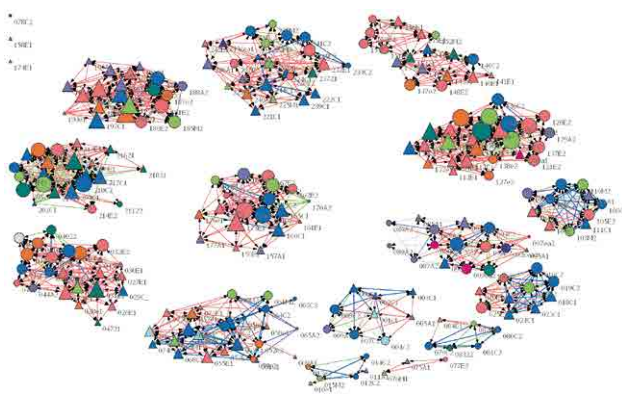
El procés global de modernització i homogeneïtzació política ha facilitat la pèrdua de diversitat lingüística i cultural arreu d'Europa i el món. Des de la sociolingüística més preocupada per les interaccions socials se sol considerar que els grups de població amb xarxes més denses i cohesionades tendeixen a formar espais en què els processos d'homogeneïtzació tenen més dificultats per a empeltar les llengües estatals o les varietats lingüístiques estàndard.

Els contextos socioeconòmics i polítics que causen l'inici de la substitució lingüística activen mecanismes socials que porten a la desaparició d'una llengua. Estos mecanismes són la bilingüització, la distribució funcional de les llengües, el trencament de la transmissió lingüística intergeneracional i el desplaçament de la llengua en les relacions endogrups.

Amb l'objectiu d'analitzar la situació sociolingüística a la Franja, hem desenvolupat una recerca sobre les interaccions i les tries lingüístiques entre 245 alumnes de diferents centres escolars del Baix Cinca i la Llitera.

Vegeu-ho al gràfic 1. Aquestes dades ens permeten observar que actualment el català es troba minoritzat demogràficament a la Franja, a diferència del que es detectava els anys 90.<sup>2</sup> A més, hi ha certs indicadors que apunten que la llengua no només es troba minoritzada demogràficament, sinó que comença retrocedir en l'àm-

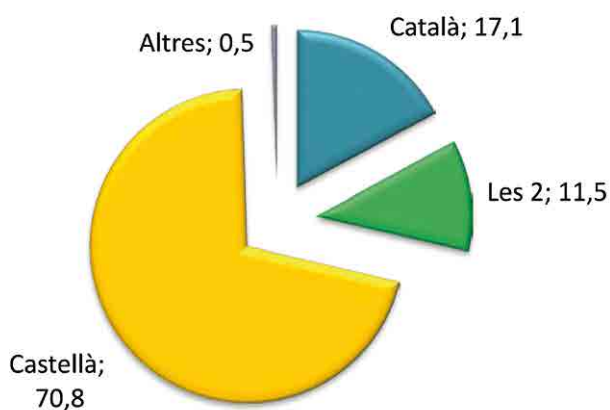
bit familiar, especialment en les relacions horitzontals: la tria de llengua entre progenitors o tria de llengua entre germans.



Gràfic 1. Sociograma amb la llengua de les interaccions entre els 245 alumnes. RESOL07.

A més, s'observa que només una quarta part de les interaccions entre els alumnes tenen alguna presència del català. Vegeu-ho al gràfic 2. Amb l'objectiu, però, d'analitzar les interaccions i les tries lingüístiques, es proposa el desenvolupament del concepte *rol sociolingüístic*, que es considera la pauta de comportament sociolingüístic que cada individu efectua, tant en relació amb la seua posició sociolingüística com amb les expectatives de comportament que el grup espera que segueixca en funció del seu estatus sociolingüístic.

|              | Català | Les 2 | Castellà | Altres |
|--------------|--------|-------|----------|--------|
| Mitjana d'ús | 17,1   | 11,5  | 70,8     | 0,5    |
| Percentatge  | 13,6   | 10,6  | 75,5     | 0,3    |

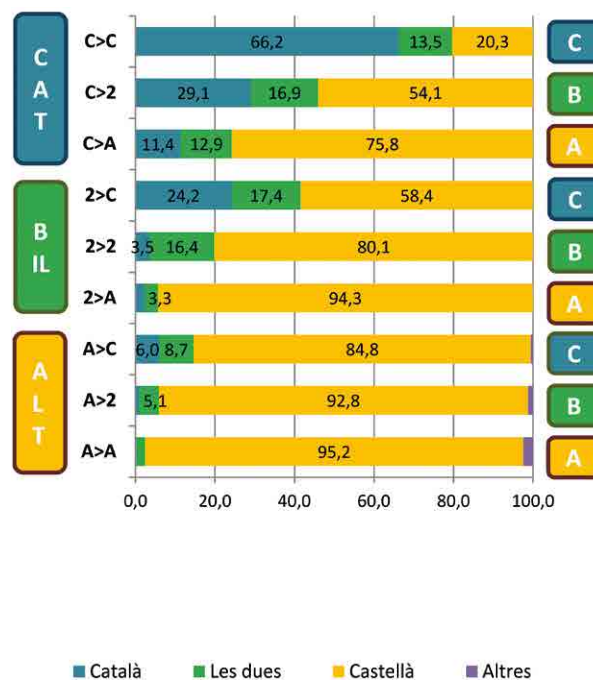


Gràfic 2. Usos lingüístics amb els companys de classe (RESOL07). 6è de primària. Percentatge (mitjana).

En una cohort d'alumnes estudiada al Baix Cinca i a la Llitera, es mostrava que només desenvolupen rols sociolingüístics catalanoparlants els alumnes que tenen esta llengua com a familiar. Perquè els qui no la tenen com a llengua familiar, desenvolupen rols castellanoparlants mantenidors, i no fan ús del català. Per tant, actualment no hi ha atracció de nous parlants entre els preadolescents de la Franja. Però el punt més rellevant de la recerca és que fins a una quarta part dels catalanoparlants familiars desenvolupen rols castellanoparlants, això és, tendeixen a usar el castellà entre ells, desplaçant l'ús d'esta llengua fins i tot en les interaccions amb altres catalanoparlants. Este mecanisme és clau en els processos de substitució. A més, es desvela que la major part dels bilingües familiars desenvolupen rols castellanoparlants i, per tant, prioritzen l'ús de només una de les seues llengües familiar, això és, el castellà. Un fet que ocorre fins i tot quan interaccionen amb catalanoparlants familiars. Vegeu-ho en el gràfic 3.

Emissor

Receptor



Gràfic 3. Llengua utilitzada en la relació segons la llengua parlada amb els progenitors pels participants (RESOL07). 6è de primària. Percentatge.  
C = català, B i 2 = les dues, A = castellà o altres llengües o combinacions.

### Hi ha substitució lingüística a la Franja?

Per tant, a pesar que no s'observa un trencament de la transmissió lingüística intergeneracional, la generació nascuda a mitjans dels 90 al Baix Cinca i la Llitera ja no té una composició demolingüística majoritàriament catalanoparlant. I l'anàlisi de les seues tries lingüístiques apunta a un canvi en les normes sociolingüístiques, pel fet que el castellà no només continua sent la llengua d'interrelació entre catalanoparlants i castellanoparlants, sinó que també s'ha introduït en part de les interaccions entre catalanoparlants. Així, tot apunta que entre els preadolescents de la Franja els límits sociolingüístics s'estan difuminant, perquè el castellà està penetrant fins i tot com a llengua d'interacció en les relacions interpersonals de part dels catalanoparlants nadius. Este procés pot acabar posant en una situació molt compromesa la preservació de la llengua a la Franja. Així, tot apunta que la generació nascuda als

anys 90 està implicada en un punt d'inflexió en la situació sociolingüística de la Franja. Este símptoma, d'entrada en la fase crucial del procés de substitució lingüística, a jutjar pel ràpid canvi en la composició demolingüística de les noves generacions, podria acabar desenvolupant-se molt ràpidament. L'estadi primerenc del procés fa possible l'anàlisi en temps real dels mecanismes que s'hi despleguen. I també permetria crear les condicions idònies per a la seua aturada i reversió.<sup>3</sup>

### Línies de futur en el camp de la política lingüística

Les llengües minoritzades, tal com expressen els resultats del català a la Franja, depenen per complet de la solidesa de la seua comunitat de parlants i, especialment, de la transmissió familiar de la llengua, perquè habitualment només l'usen aquells que l'aprenen en l'àmbit familiar. Tal com hem vist, en el cas de la Franja s'està erosionant de forma rellevant l'associació entre llengua familiar i els usos endogrups entre catalanoparlants, perquè fins a una quarta part dels qui l'adquireixen en l'àmbit familiar desenvolupen rols castellanoparlants. Així, el futur del principal i pràcticament únic suport amb què actualment compta la llengua catalana a la Franja, la seua base demogràfica, depèn de la seua capacitat de reproduir-se i mantenir el català com a llengua familiar i social.

Esta realitat es desenvolupa en un context on les aportacions institucionals no afavoreixen la llengua (o l'obvien), sinó que directament la restringeixen. Els catalanoparlants només es veuen reforçats a mantenir la llengua en l'àmbit familiar i en els usos endogrups per les dinàmiques comunitàries. Però estes dinàmiques socials (dèbilment) positives es veuen erosionades i atacades contínuament per la posició perifèrica de la llengua en l'àmbit institucional, des de fa segles, a les quals es poden sumar multitud d'acions institucionals que conflictivitzen la pervivència de la llengua, que empobreixen la seua rellevància, o fins i tot en neguen la seua pròpia existència.

A més, el manteniment del català com a llengua familiar està condicionat per dos factors demogràfics més. D'una banda, un factor endogen, que és la successiva creació de parelles mixtes, regida per les dèbils o nul·les dinàmiques d'homofília lingüística dels dos grups, i que sota el context contemporani de castellanització dels bilingües familiars, i sense que es preveja cap reversió del mecanisme, acaba sent una dinàmica d'erosió contínua del català com a llengua familiar i, per extensió, del català com a llengua central en la interacció social. De l'altra, per un factor exogen, que és l'evolució demogràfica del territori, tant per l'emigració de la població autòctona més qualificada com per la immigració de població no catalanoparlant. El creixement dels fluxos migratoris, sobretot lligats a la bonança econòmica i a la globalització, canvien la composició

demolingüística de la Franja. I un model sociolingüístic com el d'este territori, on l'única via efectiva per la qual s'adquireix plenament la llengua és la família, debiliten la posició de la llengua. Es dibuixaria un context diferent si les institucions, especialment l'escola, assegurara la bilingüïtzació generalitzada de tota la població.

### Línia de treball nuclear: l'ensenyament

La situació demolingüística a la Franja ha passat del manteniment i l'hegemonia de la llengua pròpia, que s'observaven en les recerques dels anys 90, a un model de debilitament greu de les normes endogrups dels catalanoparlants, i que situa gran part del territori a l'avantsala de la substitució lingüística. Tot i este canvi, les polítiques lingüístiques del govern aragonès continuen sent tan tímides com quan es van iniciar durant els anys 80: la mesura més important i consolidada ha estat una classe optativa de català al sistema educatiu. A finals dels anys 90 el català i l'aragonès havien estat reconeguts legalment a la Llei de Patrimoni Cultural, i bona part de l'arc parlamentari aragonès era favorable a incrementar la protecció i les mesures de suport a les llengües minoritzades, fins a reconèixer-ne la cooficialitat. La presidència autonòmica d'un dels promotors de la Declaració de Mequinensa va ampliar els horitzons. Però a partir de mitjans de la dècada passada, els partits conservadors a Aragó, i en especial el regionalisme, van virar per complet el seu discurs a favor de l'oficialitat del català i de l'aragonès, fins a abraçar el secessionisme lingüístic i la negació de l'existència del català. En l'estat actual de conflicte polític, iniciat per les forces conservadores a partir de mitjans de la dècada passada, és poc probable que en els propers anys hi haja consensos parlamentaris més favorables que els actuals en les polítiques de normalització del català. Per tant, la situació no és gaire optimista a nivell parlamentari.

Però hi ha marge de treball i camí per recórrer. És evident que les polítiques i els canvis en gran mesura han de sorgir des de la política autonòmica. Com hem mencionat, dintre de l'estructura de poder local, comarcal, provincial i autonòmica hi ha certa complicitat i personalitats que s'han destacat en la defensa de la llengua. També en el món educatiu el català s'ha fet un espai important pels esforços de progenitors, professorat i equips directius, que treballen per la millora de les condicions de la llengua a l'escola. Els projectes bilingües al Baix Cinca i a la Llitera, i les mobilitzacions al Matarranya o la Ribagorça, en són un bon exemple. És per això que, a part de les necessitats vinculades al reconeixement i els drets lingüístics generals, hi ha un important marge de treball en el sistema educatiu, que considerem bàsic i primordial. Des de la societat civil s'ha de treballar per desplaçar les discussions i les dinàmiques en este sentit.

Tot i això, hi ha el debat sobre si els canvis han de venir des de les estructures de poder o ha de ser la societat civil qui engegue projectes que estiren a les estructures de poder. Els responsables polítics i educatius han de prendre consciència que la pedra angular de la normalització lingüística passa per l'ensenyament en català i en aragonès a les respectives zones. La introducció de les llengües minoritzades com a llengües vehiculars de bona part de l'ensenyament és l'única manera de complementar les competències lingüístiques orals dels catalanoparlants familiars i dignificar la seua parla, donar prestigi a la llengua entre els bilingües familiars i bilingüitzar la població castellanoparlant del territori, que ja és un dels grups més importants entre els escolars. En la base de qualsevol política lingüística hi ha d'haver la universalització del coneixement del català, que és l'únic sobre el qual poden descansar qualsevol dret i llibertat lingüística, i altres polítiques, com el dret a l'ús de la llengua amb l'administració.

L'ensenyament en català és un camp que es pot enfortir al marge dels debats sobre l'oficialitat i la llei de llengües. El Govern d'Aragó ha desenvolupat diversos projectes bilingües on una llengua estrangera és vehicular de diverses assignatures. Però només en algun cas s'ha aprofitat este avenç per incorporar la llengua minoritzada i crear currículums en català, anglès i castellà. El Govern d'Aragó ha de potenciar el multilingüisme, alfabetitzant tota la població de la Franja en català, castellà i anglès, tant en la primària com en la secundària. Mitjançant convicció política, com la que es va mostrar en la incorporació de l'assignatura optativa de català a principis dels 80, es poden assolir metes que eviten la polèmica dels debats polítics i que són completament necessàries en la normalització de la llengua pròpia a la Franja.

Els projectes bilingües en llengües estrangeres formen part de les polítiques autonòmiques i no són supeditats a

debats entre progenitors o claustres escolars. Per contra, els projectes bilingües en català es veuen condicionats a la voluntarietat. Això ha traslladat la responsabilitat de l'executiu autonòmic a polèmiques estèrils en la comunitat educativa, associant la introducció del català a l'ensenyament amb el conflicte.

De fet, els debats sobre les polítiques lingüístiques no han de ser llençats ni capitalitzats des del nivell autonòmic. Les polèmiques i els debats públics són capitanejats per la premsa de Saragossa i per la política autonòmica, que utilitza este i altres temes segons l'interès existent a redirigir l'agenda política aragonesa i espanyola. Habitualment s'utilitza el tema lingüístic, o altres temes de la Franja i sobre les relacions entre Aragó i Catalunya, per a desgastar el Govern d'Aragó, o per a arrossegar-lo cap a l'espai ideològic més conservador i anticatalanista. Les polèmiques resulten estèrils, polaritzen el debat i desapareixen de l'espai públic amb la mateixa rapidesa que han aparegut.

Hi ha una excessiva distància entre el Govern d'Aragó i la comunitat educativa que treballa per introduir el català a l'ensenyament, resolta en part des de l'aparició de la Direcció General de Política Lingüística en l'actual legislatura. Alguns equips directius han denunciat històricament deixadesa de l'administració, dificultats per a ampliar l'ensenyament en català o els projectes bilingües, que de vegades s'obliga a desplegar-los fora de l'horari curricular i amb les conseqüents incompatibilitats amb els transports escolars. Són necessaris els consensos i els lideratges entre la comunitat educativa i els responsables polítics afins per tal de crear els projectes bilingües que assegurin el multilingüisme de la població de la Franja i prendre les mesures necessàries per a situar-los en el centre del sistema educatiu de la Franja. També cal reforçar les xarxes de connexió entre societat civil i escola. Mantenint-se al marge de polèmiques i fent bandera del multilingüisme.

\* Aquest text és una reelaboració de les conclusions de la tesi doctoral Sorolla, Natxo (2016). *Tria de llengües i rols sociolingüístics a la Franja des de la perspectiva de l'anàlisi de xarxes socials*. Universitat de Barcelona, Departament de Sociologia i Anàlisi de les Organitzacions. <<http://www.tdx.cat/handle/10803/373905>>.

<sup>1</sup> Sociòleg del Matarranya (Universitat Rovira i Virgili). <http://xarxes.wordpress.com/>, <http://www.lafranja.net>

<sup>2</sup> També podeu trobar informació complementària sobre l'última enquesta demolingüística a la Franja a: Sorolla, Gimeno, Giralt, Montañés, Moret, Reyes, Sistac, Solé, Torrijos (2017). *Els usos lingüístics a la Franja, 2014*. Barcelona: Generalitat de Catalunya <[http://llengua.gencat.cat/ca/serveis/informacio\\_i\\_diffusio/publicacions\\_en\\_linia/btpl\\_col/eulf2014/](http://llengua.gencat.cat/ca/serveis/informacio_i_diffusio/publicacions_en_linia/btpl_col/eulf2014/)>

<sup>3</sup> Alguns treballs recents que segueixen la mateixa metodologia d'anàlisi apunten que la situació és més avançada en l'àrea que estudiem al Baix Cinca i la Llitera (i possiblement a la Ribagorça) que no pas al Matarranya, on encara es conserva la majoria demolingüística catalanoparlant: Currubí Capdevila, Anna (2017). "Estudi de la substitució o del manteniment del català al Matarranya", *Treballs de Sociolingüística Catalana* (27). <http://revistes.iec.cat/index.php/TSC/article/view/140439>.